

Ludwig Wittgenstein, una biografia

(Viena, 1889 – Cambridge, 1951)

Dr. Joan Ordi

Introducció

La biografia del filòsof vienès Ludwig Wittgenstein no resulta fàcil de resumir ni d'interpretar. Primer, perquè la selecció dels esdeveniments biogràfics més importants ja implica una opció que abans hauria de passar pel sedàs de la crítica. En segon lloc, perquè, en el cas d'aquest autor, pensament i vida es troben tan íntimament imbricats l'un en l'altre com la seva pròpia concepció transcendent de la vida exigeix. En tercer lloc, perquè fins i tot els esdeveniments que la majoria de biògrafs seleccionen són interpretats de manera sovint discordant i àdhuc contradictòria. I, finalment, perquè la seva biografia, malgrat no haver tingut per escenari habitual Viena sinó Cambridge, depèn tota ella del medi cultural en què va néixer. Per això, a l'hora d'esbossar les peripècies personals d'aquest pensador genial, convé seleccionar sobretot aquells fets que ajuden a entendre la seva concepció transcendent de l'existència i subratllar aquells elements de la seva cultura que van contribuir directament a la formació de la seva personalitat ètica i intel·lectual. Intentem, doncs, d'oferir una visió succinta, però sinòptica, de tots dos aspectes: relació entre vida i cultura i entre biografia i aventura intel·lectual.¹

¹ L'obra que fins ara tracta amb més equilibri i profunditat tots dos aspectes és la següent: Ray MONK, *Ludwig Wittgenstein. The Duty of Genius*, London: Jonathan Cape 1990; versió castellana: *Ludwig Wittgenstein: el deber de un genio*, Barcelona: Anagrama 1994. En aquest capítol, en recollim la cronologia i moltes de les idees de l'autor. D'extensió menor, però també molt profitosa, és la lectura de Wilhelm BAUM, *Ludwig Wittgenstein. Vida y obra* (traducció de Jordi Ibáñez), Madrid: Alianza 1988. I sobre la cultura nadiua del vienès, cal consultar sobretot l'estudi ja clàssic d'Allan Janik y Stephen TOULMIN, *La Viena de Wittgenstein* (traducció d'Ignacio Gómez de Liaño), Madrid: Taurus 1998, ampliable amb l'extensa obra de Josep CASALS, *Afinidades vienesas. Sujeto, lenguaje, arte*, Barcelona: Anagrama 2003. Finalment, el lector trobarà complaença literària en la biografia novel·lada i, per tant, imaginària en força punts de Bruce DUFFY, *El mundo tal como lo encontré* (traducció de Susana Constante), Barcelona: Ediciones Folio 2000, dos volums. Ens permetem la llicència de fer un ús generós d'aquestes obres.

Primera època (1889-1918): de l'enginyeria al *Tractatus*

Ludwig Wittgenstein va néixer en la Viena dels Habsburg el 26 d'abril de 1889, en el si d'una de les famílies més benestants de la ciutat, de l'imperi austrohongarès i d'Europa. Els seus besavis paterns, Hermann Christian i Fanny, s'havien convertit del judaisme al protestantisme. En néixer Ludwig, la família Wittgenstein, malgrat els seus ascendents jueus, ja estava plenament assimilada al context cultural vienès: el besavi patern, un comerciant amb molt d'èxit en els negocis, havia trencat els contactes amb la comunitat jueva, s'havia traslladat a Viena en la dècada dels 50, havia aconseguit que la majoria dels seus 11 fills es casessin amb protestants de la classe social culta i es va saber envoltar d'una xarxa de jutges, advocats, professors i eclesiàstics. És cert que persistia el rumor de l'ascendència jueva, que es remuntava al rebesavi patern Moses Meier, però els Wittgenstein ja eren considerats una família molt important de la classe mitjana de la societat vienesa. En l'educació dels fills de Hermann Christian, el judaisme no va exercir cap influència, i ells mateixos es sentien enterament alemanys. Fanny Figdor, esposa de Hermann Christian, procedia d'una família de comerciants estretament vinculada a la vida cultural d'Àustria. Per la seva mediació, la família va establir relacions d'amistat estretes amb importants artistes i músics, entre ells Felix Mendelssohn i Johannes Brahms, de manera que els Wittgenstein es trobaven envoltats de respecte i consideració social i estaven en contacte directe amb representants notables de la cultura vienesa, i àdhuc n'ajudaven alguns econòmicament.

El pare de Ludwig es deia Karl Wittgenstein. En el palauet de la família a Viena, també ell va educar els seus fills amb total indiferència pels seus orígens jueus, que restaven sistemàticament silenciats. I també ell va ser un home de negocis molt ric i respectat, ja que se'l considerava l'empresari industrial potser més hàbil de l'imperi austrohongarès. De fet, a finals del segle XIX havia aconseguit elevar-se a la posició social d'un dels homes més rics de l'imperi i magnat capdavanter de la indústria del ferro i de l'acer, amb una significació equivalent per a Àustria a la dels Krupp, Carnegie o Rothschild. La mare de Ludwig es deia Leopoldine Kalmus. El seu pare, Jakob Kalmus, pertanyia a una de les famílies jueves més importants, però la seva mare, Marie Stallner, era completament ària i procedia d'una família catòlica austríaca molt benestant. Amb aquest casament, Karl va fer un pas més cap a la plena assimilació dels Wittgenstein en el si de la

classe alta vienesa. A més, la immensa riquesa procedent de les indústries de Karl els va permetre de dur una vida a l'estil de l'aristocràcia. El palauet de la Alleegasse va esdevenir un centre ben famós de la cultura musical de Viena: Brahms, Mahler, Bruno Walter i Josef Labor assistien a les habituals reunions i actuacions del capvespre. Els fills de Karl i de Poldy van pujar en aquest ambient familiar que reflectia l'atmosfera cultural, musical, artística i literària, d'enorme excitació, tensions i creativitat dels darrers anys de la Monarquia Dual de Franz Joseph, emperador d'Àustria i rei d'Hongria. En aquest bressol de cultura, Ludwig rebria la sensibilització necessària per a valorar l'impacte de la cultura sobre les persones.

Karl i Leopoldine van tenir vuit fills: Hermine, Hans, Kurt, Rudolf, Margarethe, Helene, Paul i Ludwig. Dels fills barons, el pare esperava que continuessin els seus negocis i per això volia que rebessin una formació tècnica i mercantil especialitzada. El destí va voler que Kurt es suïcidés al final de la Primera Guerra Mundial en veure que les seves tropes desertaven. Hans tenia un gran talent musical, però sembla que, després de fugir a Amèrica per viure-hi com a músic i no haver-se de dedicar a les indústries del pare, també es va suïcidar a la Badia de Chesapeake. Rudolf també es va oposar als desigs del pare i va marxar a Berlín per dedicar-se al teatre, però la seva inclinació homosexual va entrar en conflicte amb els criteris morals dominants i es va suïcidar amb cianur. Aquesta generació dels fills Wittgenstein estava marcada per una clara tendència a l'autodestrucció, reflex de les tendències ètiques i culturals en conflicte en una Viena marcada per la doble moral i la hipocresia social. Paul també va revelar l'excel·lent talent de la família per la música: va arribar a ser un pianista de renom i, en perdre el braç dret a la Primera Guerra Mundial, Ravel va compondre per a ell, el 1931, el famós *Concert per a la mà esquerra*.

El jove Ludwig aviat va donar mostres d'una gran habilitat tècnica, d'una fina sensibilitat ètica i d'una gran capacitat per a la valoració de la música, l'art i la literatura. Després de fer-lo instruir a casa per preceptors privats, el pare el va enviar a la Realschule de Linz perquè rebés una formació en secundària més aviat tècnica que acadèmica. Hi va restar fins als 17 anys, de 1903 a 1906, sense aconseguir fer-se amics i amb notes més aviat mediocres, només superades per les de religió. En aquesta època es van intensificar els seus interessos per les qüestions fonamentals, condicionats per profunds dubtes existencials que, probablement, li van desvetllar els suïcidis dels seus germans. La seva germana Margarethe va exercir llavors la influència més important sobre la seva ment i estats d'ànim, ja que l'art, la ciència i la psicoanàlisi de Freud la captivaven. Gràcies a ella, Ludwig va entrar en contacte amb els escrits del gran crític de la cultura vienesa Karl Kraus, qui va influir en les grans figures del moment, des d'Adolf Loos fins a Oskar

Kokoschka. Ludwig va compartir llavors amb ell l'ideal aristocràtic de fer-se millor un mateix per canviar el món. Aquells dubtes existencials i l'excitació espiritual que patia li van fer perdre la fe religiosa a Linz, motiu pel qual Margarethe el va acostar a l'obra del filòsof Arthur Schopenhauer, de manera que la lectura de l'idealisme transcendental de *El món com a voluntat i representació* va esdevenir la base de la filosofia del jove Wittgenstein. Només abandonarà aquest idealisme, que menysté l'exterioritat del món, quan estudiarà la lògica de Bertrand Russell i el realisme conceptual de Gottlob Frege, però en el *Tractatus* l'acabarà fusionant amb el realisme gràcies a una concepció transcendental de la lògica. A Margarethe també se li atribueix que Ludwig entrés en contacte amb l'obra científica de Heinrich Hertz i Ludwig Boltzmann, de manera que d'ells va poder rebre la idea d'un tractament dels problemes científics en termes de models matemàtics, cosa que permet de superar la disputa sobre la naturalesa de les realitats físiques.

La persistent tendència del mateix Ludwig al suïcidi també va tenir un precedent paradigmàtic en el cas d'Otto Weininger. La lectura de *Sexe i caràcter*² el va impressionar de tal manera que el suïcidi del seu autor el 4 d'octubre de 1903, sis mesos abans de la del seu germà Rudolf, li va fer palesa la seva pròpia covardia existencial: si hom té la sensació d'estar de més en el món, és moralment obligatori tenir el coratge de suïcidar-se. Ludwig va passar nou anys, entre l'etapa de Linz i els estudis de lògica amb Russell, vivint tràgicament amb la sensació d'haver-se de suïcidar i no tenir el coratge de fer-ho. Kraus³ i Weininger atribuïen al triomf de la ciència i del món dels negocis la decadència de la societat vienesa i, sobretot, l'ocàs de l'art i de la música com a formes espirituals superiors de la cultura. Weininger hi va afegir una curiosa teoria de la bipolaritat entre l'home i la dona, com a tipus psicològics asimètrics i incompatibles entre si, per a explicar les tendències poc genials i poc baronívols de la cultura; a més, va acompanyar aquesta devaluació de la dona, reduïda a mera sexualitat i incapaç d'honestedat moral, amb una teoria antisemita que feia del jueu un tipus de caràcter igualment mancat d'ànima, sense percepció per al bé i el mal i irreligiós. Per això, el prototipus d'home havia de ser, per a Weininger, el del geni que, alliberat de tendències femenines i d'allò que és jueu i amenaça tot home, posseeix el judici més fi per al bé i el mal, la veritat i la mentida, i que redueix la lògica i l'ètica a allò que les fa una sola cosa: l'obligació incondicional envers un mateix. Ludwig va comprendre perfectament que la teoria de Weininger, segons la qual la sexualitat és incompatible amb l'honestedat, només

² Vegi's Otto WEININGER, *Sexo y carácter* (traducció de Felipe Jiménez de Asúa), Buenos Aires: Losada 1959.

³ L'obra següent, una tragèdia en cinc actes, revela les idees d'aquest famós crític literat: Karl KRAUS, *Los últimos días de la humanidad* (traducció d'Adan Kovacsics), Barcelona: Tusquets 1991.

deixava una alternativa dràstica: esdevenir un geni o morir. I no havia estat el propi suïcidi de Weininger un acte plenament coherent amb aquesta dicotomia existencial? L'impacte, doncs, de *Sexe i caràcter* sobre la seva torturada adolescència va ser brutal. L'imperatiu existencial era categòric. De fet, entre 1903 i 1912 Ludwig va covar sovint idees de suïcidi. I va ser la confessió que Russell li va fer, en el sentit que trobava genial el seu deixeble, el fet que de moment va impedir que el desassossec existencial amb què havia llegit textos filosòfics i de crítica de la cultura acabés amb la seva vida.⁴

Acabats els cursos de Linz, de 1906 a 1908 el jove Ludwig va estudiar a l'Escola Tècnica Superior de Charlottenburg de Berlín per respecte a la voluntat del pare. Però els seus propis interessos ja no eren tant tècnics ni empresarials com més aviat les qüestions filosòfiques. Per això llegia els diaris de Gottfried Keller⁵ i va començar a expressar els seus propis pensaments filosòfics en quaderns de notes. La tardor de 1908, amb 19 anys, se'n va anar a Manchester a estudiar aeronàutica. Es va matricular en la secció de construcció de maquinària de la universitat. Influit pel professor de matemàtiques Horace Lamb, es va entusiasmar per l'estudi de les matemàtiques i va assistir a les classes de J. E. Littlewoods sobre teoria de l'anàlisi matemàtica. Va ser aleshores que va tenir notícia que Bertrand Russell havia publicat, el 1903, els seus *Principis de la matemàtica*, per tal de resoldre la qüestió dels fonaments lògics de les matemàtiques.⁶ Llegir aquest llibre li va suposar una altra descoberta ben impactant: tota la matemàtica podia derivar-se d'uns quants principis lògics fonamentals, de manera que, en el fons, la matemàtica i la lògica eren la mateixa cosa. A més, Russell havia posat de manifest que Gottlob Frege a Jena, tot i perseguir el mateix objectiu de fonamentació lògica de la matemàtica, en la seva obra *Lleis fonamentals de l'aritmètica*,⁷ publicada el 1893 com a primer volum, havia caigut en una paradoxa o antinòmia a l'hora de definir el nombre en termes de classe: hi ha classes que són membres de si mateixes (v.g. la classe de totes les classes) i d'altres que no (v.g. la classe de tots els homes). Per tant, no era veritat l'axioma fregeà que a tot concepte significatiu li correspon una classe.

⁴ La correspondència de Wittgenstein a Russell es pot llegir, en castellà, a: Ludwig WITGGENSTEIN, *Cartas a Russell, Keynes y Moore* (edició i introducció de G. H. von Wright amb la col·laboració de B. F. McGuinness; traducció de Néstor Míguez), Madrid: Taurus 1979.

⁵ No són accessibles, fins on arribem, en castellà. Es poden consultar les obres de l'autor a: Gottfried KELLER, *Sämtliche Werke in zwei Bänden*, München: Droemersch Verlaganstalt 1954. Algunes novel·les breus sí que han estat traduïdes.

⁶ Accessible a: Bertrand RUSSELL, *Los principios de la matemática* (traducció de José Barrio Gutiérrez), Barcelona: Círculo de Lectores 1995.

⁷ Accessible a: Gottlob FREGE, *Los fundamentos de la aritmética* (traducció de Jesús Mosterín), Barcelona: Laia 1972.

Russell va intentar resoldre la contradicció de Frege, sense restar ell mateix plenament satisfet, amb la famosa teoria dels tipus lògics, segons la qual, per tal que no hi hagi cap classe que sigui membre de si mateixa, els membres de les classes sempre han de ser del mateix tipus. Ludwig va entomar el problema i va estudiar a fons tots dos autors fins a l'abril de 1909. Aquesta concentració i apassionament per la filosofia de la matemàtica el van absorbir tant que va sentir-se dividit entre dues vocacions. Però ja a l'estiu de 1911 estava decidit a escriure un llibre de filosofia. La vocació filosòfica, atada pel crític ambient cultural de Viena, l'alta sensibilitat artística de casa seva, la lectura de Schopenhauer i d'escrips de crítica de la cultura, i pels propis dubtes existencials, floria de forma vehement en contacte amb la lògica matemàtica i l'antiidealisme britànic.

A finals de l'estiu de 1911, Ludwig va visitar Frege a Jena per comentar-li el projecte del seu llibre. L'eminent professor alemany li va recomanar que anés a estudiar a Cambridge amb Russell. Va decidir, doncs, de posar fi a la carrera d'enginyer aeronàutic i consagrar-se a la filosofia de la matemàtica. La relació entre Russell i Ludwig va transcendir de seguida l'àmbit acadèmic de les classes i de la relació mestre-deixeble. Però els darrers interessos de tots dos eren ben diferents: mentre Russell seguia una concepció empirista de la realitat, Wittgenstein utilitzava els problemes de lògica matemàtica per a respondre, en el fons i amb l'ajut de la lògica, la pregunta metafísica sobre allò de què consta el món. Tanmateix, les discussions i l'amistat amb Russell, qui sempre el va animar filosòficament, van fer que Ludwig superés de moment la sensació de ser superflu en aquest món i ja no pensés en el suïcidi. Els progressos del vienès en l'estudi de la lògica matemàtica ja eren evidents en tan sols un trimestre. Fins al punt que va adonar-se que a *Principis de la matemàtica* Russell havia deixat pendent de solució la qüestió què és la lògica, més fonamental que la qüestió què és la matemàtica. L'1 de febrer de 1912, es va matricular en el Trinity College de Cambridge i Russell, qui el considerava apassionat i genial, va esdevenir el seu mentor, tot i que no arribaria mai a compartir l'ideal del seu deixeble d'una moral de la integritat, de l'honestedat envers un mateix i els propis impulsos, en comptes de la submissió a regles, principis i deures. La inclinació per la filosofia, en efecte, constituïa l'impuls més fort que Wittgenstein sentia. Barrejat, és clar, amb la sensació que estava moralment obligat a seguir-lo. Però ja abans de viatjar cap a Cambridge, el fet d'assistir a Viena a la representació de l'obra *Die Kreuzelschreiber (Els qui signen amb la creu)* de Ludwig Anzengruber⁸ li va permetre de superar el menyspreu que sentia envers la religió: el personatge central, Joan el picapedrer, una figura

⁸ No hi ha versió accessible. Vegi's: Ludwig ANZENGRUBER, *Anzengrubers Werke in zwei Bänden*, Berlin-Weimar: Aufbau 1971.

marginal i marginada per la seva societat, té un dia la intuïció que necessitava per viure: «Tu formes part del tot i el tot forma part de tu. Res no et pot passar!» Wittgenstein va trobar en aquestes paraules la base de la seva experiència mística fonamental. També la lectura de *Les varietats de l'experiència religiosa* de William James⁹ va contribuir a alliberar-lo de l'angoixa existencial que l'afligia: la religió i el sentiment místic de la vida esdevenien la font per a la pròpia superació moral, per a la integritat personal, per als valors interiors, amb indiferència envers els fets del món exterior.

La relació, basada en l'amistat i plena tanmateix de tensions, entre Russell i Wittgenstein va estar marcada, de bell antuvi, per la incapacitat d'entesa entre dues cultures ben diferents: el pessimisme de l'angoixa vienesa i l'optimisme de l'autosatisfacció britànica. Russell no podia entendre que per al vienès el treball de lògica fos a la vegada una via per a la determinació de la qualitat ètica de la pròpia persona: si els problemes de la lògica es podien solucionar delimitant les proposicions atòmiques, aquestes feien patent l'àmbit del valor absolut que quedava fora del llenguatge significatiu i que allibera de l'angoixa existencial i metafísica. A principis, doncs, de 1913, el mestre superat pel deixeble i aquest reconegut ja com un mestre per aquell seguien projectes ben diferents: Russell cercava una nova ciència que unifiqués el saber des d'una teoria del judici, mentre que Wittgenstein analitzava la lògica per cercar-ne els fonaments des d'una correcta teoria de la proposició que obeïa, en el fons, a un enfocament metafísic que no podia ser formulat en enunciats, com establirà taxativament en el *Tractatus*.

El 20 de gener de 1913, va morir Karl, el pare de Wittgenstein, i aquest va heretar una fortuna milionària. L'amistat amb l'estudiant de matemàtiques David Pinsent,¹⁰ amb qui el 1912 havia viatjat de vacances a Islàndia i a la memòria del qual dedicarà el *Tractatus*, ja era ferma: tots dos compartien un mateix amor i sensibilitat per la música, menyspreaven tota la música moderna, àdhuc l'obra de Mahler i de Schönberg, i consideraven que la història de la música s'havia acabat amb Brahms, fent excepció de Labor. En el mes de setembre, Wittgenstein va dictar unes *Notes sobre lògica* per a Russell, amb la finalitat de fixar el resultat de les seves investigacions.¹¹ Després se'n va anar a Noruega per continuar sol, en l'aïllament de Skjölden i fugint dels compromisos socials, la investigació sobre

⁹ Accessible en català a: William JAMES, *Les varietats de l'experiència religiosa: estudi de la naturalesa humana* (traducció de Marta Mirabent i Sala), Barcelona: Edicions 62, 1985.

¹⁰ Els diaris de Pinsent han estat publicats a: *A Portrait of Wittgenstein as a Young Man. From the Diary of David Hume Pinsent 1912-1914*, Oxford: Basil Blackwell 1990.

¹¹ Accessibles en apèndix I a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Diario filosófico (1914-1916)* (traducció de Jacobo Muñoz i Isidoro Reguera), Barcelona: Ariel 1982.

lògica: la doctrina rusel·liana dels tipus lògics havia de ser substituïda per una teoria del simbolisme lògic que fes perspicu el que pot ser *dit* i el que només pot ser *mostrat* a través del llenguatge. Per al vienès, la filosofia ja havia deixat de poder oferir deduccions i enunciats amb la pretensió d'un saber o coneixement. I a Noruega havia de trobar, amb un compromís personal de vida o mort, la manera de provar que totes les proposicions de la lògica no són res més que generalitzacions de tautologies.

Del 29 de març al 14 d'abril de 1914, el va visitar a Skjölden el filòsof George Edward Moore, a qui va dictar el text sobre l'estat de les seves investigacions lògiques conegut amb el títol de *Notes dictades a Moore*.¹² Però la correspondència d'aquests primers mesos de l'any mostra que, a causa de les diferències de caràcter i concepció de la filosofia, així com del menyspreu de les convencions burgeses i acadèmiques, Wittgenstein va trencar les bones relacions tant amb Russell com amb Moore. A finals de juny, el vienès va tornar a Viena, per passar l'estiu a la residència estiuenca que la família tenia a Hochreith. El 14 de juliol va oferir a Ludwig von Ficker 100.000 corones austríaques de la seva fortuna, un terç dels seus ingressos anuals, per a repartir-les entre artistes austríacs sense mitjans. Ficker el va posar en relació amb un dels beneficiats, el famós arquitecte Adolf Loos. El 28 de juliol va esclatar la guerra entre Àustria-Hongria i Sèrbia, que va ser l'origen de la Primera Guerra Mundial. Wittgenstein es va allistar voluntàriament en l'exèrcit de la seva pàtria per posar a prova el seu coratge existencial, poder mirar la mort fit a fit, trobar-se amb la llum de la vida i esdevenir així un altre home. Cercava fer una experiència religiosa que canviés radicalment la seva vida, ja que aquest era l'impuls més fort que, en el fons, havia motivat el seu intent de resoldre els problemes fonamentals de la lògica. Durant la seva participació en la Guerra Gran, va escriure en quaderns de notes tant el treball logicofilosòfic que l'ocupava intel·lectualment (publicat com a *Diari filosòfic*) com les conviccions ètiques i transcendents amb què valorava les seves actituds vitals i relació amb els altres (publicades com a *Diaris secrets*).¹³ La lectura d'una *Breu explicació de l'Evangeli* de Tolstoj¹⁴ el va il·luminar i transformar espiritualment, i li va obrir la possibilitat d'esdevenir un creient cristià capaç d'unificar el que per a ell eren dos aspectes de la mateixa cosa: el treball filosòfic sobre la lògica i la reflexió sobre si mateix. A partir d'aquest moment, la seva lògica va fer un salt decisiu: va

¹² Accessible en la referència anterior, apèndix II.

¹³ Ben editats en castellà a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Diarios secretos* (edició de Wilhelm Baum i traducció d'Andrés Sánchez Pascual), Madrid: Alianza 1998.

¹⁴ La interpretació merament ètica dels evangelis per part de Tolstoj es pot consultar en la següent versió castellana: L. TOLSTOY, *Los evangelios* (traducció de J. F. Luján), Barcelona: Casa Editorial de Lezcano y C^a. No consta any d'edició, però conjecturem els anys 30 del darrer segle.

aconseguir formular la famosa teoria del llenguatge del *Tractatus*, segons la qual les proposicions amb sentit són una figura lògica dels estats de coses de què consta el món. Així, en acabar la Primera Guerra Mundial, el manuscrit base del *Tractatus* ja estava pràcticament enllestit des de l'estiu de 1918 i la lògica havia esdevingut transparent com un vidre.¹⁵ D'altra banda, el cristianisme interpretat èticament per Tolstoj ja era per a Wittgenstein l'únic camí segur cap a la felicitat en aquest món. La qüestió sobre el sentit de la vida i la qüestió sobre la lògica del llenguatge amb sentit s'havien resolt a la llum d'una mateixa concepció transcendent de la vida, abocada a una rigorosa actitud de caire ètic, estètic i místic que mostrés pràcticament el que no pot ser dit lingüísticament.

Segona època (1919-1929): mestre d'escoles rurals

El 25 d'agost de 1919, Wittgenstein va poder retornar a Viena un cop alliberat com a soldat presoner de Monte Cassino, Itàlia. Llavors es va voler desempallegar de la seva fortuna i la va regalar als seus germans, escollint de viure en una mena de pobresa voluntària que l'acompanyaria la resta de la seva vida. Però els pensaments de suïcidi i la convicció de no haver estat a l'altura de les circumstàncies durant la guerra, el torturaven contínuament. Ni ell ni el seu amic l'arquitecte Paul Engelmann podien suportar el clima cultural de l'Europa de la postguerra: tots dos es sentien com a supervivents d'una època anterior en un món diferent.¹⁶ El 16 de setembre de 1919, i amb plena coherència amb la convicció que amb el *Tractatus* havia resolt tots els problemes de la filosofia, es va apuntar a una Escola de Magisteri de Viena. Volia treballar com a mestre d'escoles de primària per a ensenyar l'evangeli als nens, mentre intentava en va que la seva curta obra de guerra fos publicada per alguna editorial. Del 13 al 20 de desembre de 1919, Russell es va reunir amb Wittgenstein a L'Haia per a discutir a fons el text del *Tractatus*. L'antic mestre de Cambridge va restar astorat de la profunda transformació espiritual experimentada pel vienès, però es va comprometre a fer ús de la seva fama per a aconseguir la traducció i publicació del *Tractatus*, àdhuc si calgués a Anglaterra. En aquestes terres, va ser el filòsof Moore qui va proposar el títol de *Tractatus logico-philosophicus*, de regust espinozià, amb el qual es va publicar, per primera vegada en edició bilingüe, el 1922, mentre que l'any anterior havia estat publicat en una revista en alemany. Mentrestant, Wittgenstein havia

¹⁵ L'única edició al català del *Tractatus* és: Ludwig WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus* (traducció i edició a cura de Josep M. Terricabras), Barcelona: Edicions 62, 1997.

¹⁶ Vegi's una presentació biogràfica detallada de tota aquesta primera època a: Brian MCGUINNESS, *Wittgenstein: el joven Ludwig, 1889-1921* (traducció d'Huberto Marraud González), Madrid: Alianza Editorial 1991.

començat la seva carrera de mestre rural en llogarrets dels Alps de la Baixa Àustria. Volia treure de les escombraries els fills dels camperols, segons un ideal eticoeducatiu que pretenia seguir les petjades de Tolstoj i Dostojevskij. Però l'experiment va acabar malament, ja que el seu rigorisme ascètic, el seu estil autoritari i elitista, i la poca paciència amb els nens, malgrat dedicar-los moltes hores i estimació, li van causar problemes importants tant amb els pares com amb els col·legues de professió. Paral·lelament, a partir de 1923 Keynes i Ramsey es van esforçar perquè Wittgenstein acceptés de tornar a Anglaterra a dedicar-se exclusivament a la filosofia, atès que el reconeixement del *Tractatus* tant a Àustria com a les Illes Britàniques anava en augment. Primer, però, es va produir una denúncia contra l'excèntric mestre ric, que vivia com un pobre, per haver bufetejat fortament una nena. Tot i ser-ne absolt en el judici, el 28 d'abril de 1926 Wittgenstein va presentar la seva renúncia com a funcionari i va cloure així l'etapa de mestre rural.¹⁷ La família va voler recuperar-lo del fracàs com millor va saber: la seva germana Margarethe va fer que Ludwig assumís el projecte arquitectònic encomanat a Paul Engelmann de construir per a ella una residència a la Kundmanngasse de Viena. El resultat va ser un nou entusiasme creatiu, barrejat amb la infelicitat personal, que ens ha deixat, en el famós edifici conegut com *La casa de Wittgenstein*, un testimoni estètic de la lògica cristal·linament pura del *Tractatus* i de l'aire de transcendència que envolta les seves línies geomètriques absolutament nues.

Wittgenstein no havia perdut de cap manera el contacte amb Cambridge: la relació, tot i que distant i tensa, amb Russell, l'interès de Keynes perquè tornés a l'ocupació filosòfica, les visites de Ramsey el 1924, qui va discutir amb ell – igual que feia amb Ogden per carta - la traducció a l'anglès del *Tractatus*, i el viatge del vienès a Anglaterra durant les vacances de 1925 per a visitar els seus amics, trenquen la idea d'un Wittgenstein aïllat en petits pobles austríacs i immers en un silenci filosòfic sepulcral. La realitat va ser ben diferent, com ho mostra el simple fet que Moritz Schlick, fundador del Cercle de Viena (1922),¹⁸ se sentís molt influït

¹⁷ Wittgenstein va ser un mestre de primària clarament vocacional que va lluitar intensament per la formació i educació dels seus alumnes. Per poder-los facilitar l'aprenentatge ortogràfic de l'alemany, els va confeccionar un diccionari adaptat a les seves possibilitats i necessitats: Ludwig WITTGENSTEIN, *Wörterbuch für Volksschulen* (edició d'Adolf Hübner, Werner i Elisabeth Leinfellner), Wien: Holder-Pichler-Tempsky 1977. El pròleg del propi autor ha estat traduït al castellà a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Ocasiones filosóficas 1912-1951* (traducció d'Ángel García Rodríguez), Madrid: Cátedra 1997, pp. 37-43.

¹⁸ Vegi's la famosa monografia: Victor KRAFT, *El Círculo de Viena* (traducció de Francisco Gracia), Madrid: Taurus 1986, 2a reimpressió. La relació de Wittgenstein amb Moritz Schlick i els altres components del Cercle resta, però, millor explicada

pel *Tractatus* i anés a visitar l'autor mentre aquest feia de mestre, així com el fet que les crítiques de Ramsey al *Tractatus* li obliguessin a examinar-ne el plantejament lògic de fons. Des de 1927, durant el breu període com a «arquitecte» de la casa de Margarethe, el nostre autor va mantenir converses amb membres destacats del Cercle de Viena, que va continuar després amb Schlick i Waismann. Però les filosofies en joc no eren compatibles: el criteri empirista de demarcació del sentit que el Cercle de Viena establí, i pel qual admirava el *Tractatus*, declarava absurda i mancada d'objecte tota metafísica, mentre que l'obra de guerra del vienès havia estat escrita justament per a preservar en la seva puresa l'entera esfera d'allò que és transcendent, que era alhora ètic, estètic, místic i logicotranscendental. Carnap, Feigl i Waismann van comprendre de seguida que l'autor del *Tractatus* no era el positivista que el Cercle s'havia imaginat:¹⁹ com ja havia mostrat a Ramsey, considerava insostenible fins i tot el projecte russel·lià, que Ramsey encara volia salvar filosòficament per tots els mitjans, de fonamentar les matemàtiques en la lògica. A Ramsey, però, Wittgenstein li va deure sempre el fet que li obrís els ulls per a reconèixer els errors tècnics del *Tractatus*.

Tercera època (1929-1947): retorn a Cambridge i canvi de mètode

En el mes de març de 1928, el matemàtic intuicionista Brouwer va pronunciar una conferència a Viena a la qual va assistir Wittgenstein juntament amb Waismann i Feigl. Consta que el vienès s'hi va entusiasmar tant que el seu profund interès per la filosofia es va atiar vivament, tot i que no estava d'acord amb la idea que la matemàtica fos objecte d'una intuïció pròpia a l'estil kantianista. Després d'enllestir la casa de Gretl la tardor de 1928, a començament de 1929 Wittgenstein va tornar a Cambridge i en el mes de juny va obtenir el doctorat en filosofia essent-ne tutor Ramsey i presentant el *Tractatus*, que ja dominava les discussions filosòfiques i de saló de Cambridge, com a treball acadèmic de l'examen farsa (qui podia jutjar el geni?) que van conduir Russell i Moore com a membres del tribunal. Nous amics, alguns molt importants en la pròpia biografia del vienès, van començar a establir, en moments diferents, una relació personal amb aquesta figura senyera en l'ambient cultural britànic: per exemple, Desmond Lee, Gilbert Pattison, Yorick Smythies, John King, Francis Skinner, Fania Pascal, Elisabeth Anscombe, Rush Rhees, Maurice O'Connor Drury i molts altres. Però les diferències

a: Manfred GEIER, *Der Wiener Kreis mit Selbstzeugnisse und Bilddokumenten*, Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag 1992.

¹⁹ De les converses amb Schlick i Waismann en donen un testimoni molt interessant les notes d'aquest darrer: Friedrich WAISMANN, *Wittgenstein y el Círculo de Viena* (edició de B. F. McGuinness i traducció de Manuel Arbolí), México: Fondo de Cultura Económica 1973.

culturals i lingüístiques, a part de la idiosincràsia del caràcter dominant de Wittgenstein tan inclinat a la suspicàcia i a la valoració ètica dels altres, revelaven una tràgica constant de la seva trajectòria que ell mateix ja havia predit: que gairebé ningú no l'entenia ni l'entendria, com tampoc l'havien entès ni Russell, ni Moore, ni Frege. Uns medis culturals tan diversos i una intenció filosòfica tan dispar feien que una mateixa frase impliqués coses molt allunyades entre si, per exemple l'enunciat «el sentit d'una proposició és el mode de la seva verificació». El propi Wittgenstein va evolucionar intel·lectualment, ja que, sense renunciar a la seva concepció transcendent sobre els límits del llenguatge, defensada explícitament en la *Conferència sobre ètica* de 1929,²⁰ va abandonar, tanmateix, l'atomisme lògic del *Tractatus*, que considerava independent la veritat de cada proposició simple, per resultar incompatible amb el cas paradigmàtic del tractament dels colors, que mostra que les proposicions formen un sistema que les interrelaciona entre si. Les converses crítiques amb l'amic economista napolità Piero Sraffa li van fer palesa la impossibilitat de la idea tractadiana d'una comunitat d'estructura lògica necessària entre el llenguatge i el món. En els escrits dels anys 30, per exemple els *Quaderns Blau* i *Marró*,²¹ va començar, doncs, a desenvolupar la famosa teoria dels jocs de llenguatge. Naixia així un nou mètode per a l'anàlisi filosòfica del llenguatge.

El 5 de desembre de 1930 va ser anomenat *fellow* del Trinity College per cinc anys. Va gaudir així d'una beca per a la investigació i la docència que li permetia de viure amb un mínim de suficiència econòmica. Sobre la vida sentimental de Wittgenstein poca cosa cal dir a aquestes alçades de la investigació: la seva orientació homosexual resta provada pel fet que va tenir diferents companys sentimentals.²² Però els diaris dels anys 30, editats amb el títol de *Moviments del pensar*,²³ donen testimoni que també va viure una relació afectiva heterosexual amb Marguerite Respinger que no va acabar a l'altar simplement perquè ella es va cansar de la incapacitat del vienès per a comprendre els seus

²⁰ Accessible per primer cop en català a: Ludwig WITTGENSTEIN, «Conferència sobre ètica» (traducció de Joan Ordi), a: *Comprendre, revista catalana de filosofia* III/2 (2001) 60-66. Aquest escrit és una petita joia del gènere "conferència adreçada al gran públic" i resulta indispensable per a entendre alguna cosa de la finalitat de tota la filosofia de Wittgenstein.

²¹ Accessibles a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Los Cuadernos Azul y Marrón* (traducció de Francisco Gracia Guillén), Madrid: Taurus ³1998.

²² Vegi's el polèmic llibre: William Warren BARTLEY III, *Wittgenstein* (traducció de Javier Sádaba), Madrid: Cátedra ²1987. L'homosexualitat de Wittgenstein resta aquí exagerada fins a un punt que el converteix en protagonista de relacions homosexuals promíscues i freqüents. Ara bé, com Ray Monk i Wilhelm Baum han raonat, l'autor ha estat incapaç d'aportar-ne cap prova fidedigna.

²³ Vegi's una edició molt acurada d'aquestes importantíssimes anotacions, tan biogràficament com intel·lectualment, a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Movimientos del pensar. Diarios 1930-1932 / 1936-1937* (edició d'Ilse Somavilla i traducció d'Isidoro Reguera), València: Pre-Textos 2000.

sentiments d' enamorada i de la inestabilitat emocional i del rigorisme antiburgès de Ludwig. De fet, Wittgenstein va patir tota la vida la laceració interna de necessitar una relació de màxima intimitat personal i de trobar poques vegades que aquesta s'ajustava als seus ideals eticotrascendents i a uns escrúpols sexuals que recorden el rebuig de la sexualitat per part d'Otto Weininger. Sobre la seva manca d'honestedat envers ell mateix, Wittgenstein va redactar confessions que després entregava als seus amics i familiars en un acte ètic que li permetés de renovar-se com a persona. En la línia de les *Confessions* de Sant Agustí, que admirava moltíssim, es mostrava coherent, així, amb la convicció defensada en el *Tractatus* que fer teories sobre ètica, a més de ser filosòficament impossible, constitueix una mena de xerrameca insulsa darrere la qual es dissimula la pròpia manca de seriositat.

La filosofia continuava no servint, als ulls de Wittgenstein, per a formular teories sobre el que no pot ser dit, sinó per a desfer els embolics del llenguatge. Només que ara es tractava d'analitzar les característiques de la gramàtica del nostre llenguatge, ja que en aquesta segona època és la gramàtica, i no pas la lògica matemàtica, la que estableix què és ple de sentit i què n'està buit. Assolir, però, aquella màxima claredat que dissipa l'angoixa existencial davant dels grans problemes filosòfics i de la vida, causada per la mala comprensió del funcionament del llenguatge, continuava essent la meta que el vienès perseguia incansablement.²⁴ I aquesta era la tasca fonamental que ell assignava a la filosofia en un moment històric que considerava mancat de fonament i de defallença cultural generalitzada. La teoria de *L'ocàs d'Occident* d'Oswald Spengler (1918)²⁵ coincidia amb la seva apreciació de la civilització contemporània com a cultura morta, mancada de genialitat artística i dominada pel mite del progrés, la indústria dels negocis i el predomini de la ciència i de la tècnica mecànica. El canvi d'època, marcat per la caiguda de l'imperi austrohongarès i la Primera Guerra Mundial, l'havien portat a un pessimisme cultural que feia culpable el mite europeu i americà de la civilització científica del fet que, als seus ulls, ja no hi hagués lloc per a personalitats genials, en el sentit de Weininger i de Kraus, que puguin sotraguejar la banalitat i la hipocresia de la societat. Per contra, les *Observacions filosòfiques* que Wittgenstein escrivia aleshores havien d'estar dedicades a *la glòria de Déu*,

²⁴ Tota la filosofia de Wittgenstein, fins i tot quan no en parla, gira al voltant de la qüestió del sentit de la vida. Vegi-se'n una presentació i crítica de les seves idees, sobre la base, però, d'una mala assignació del *Tractatus* a l'empirisme lògic de Viena, a: Juan ALFARO, «Ludwig Wittgenstein ante la cuestión del sentido de la vida», a: *Gregorianum* 67/4 (1986) 693-744.

²⁵ Vegi's: Oswald SPENGLER, *La decadencia de Occidente: bosquejo de una morfología de la historia universal* (traducció de Manuel G. Morente), Madrid: Espasa-Calpe ¹¹1966.

com Bach havia pretès amb la seva música.²⁶ Una civilització sense transcendent no era digna de rebre el nom de *cultura*. Si una civilització no mostra res més que el que diu, ja no diu res d'humanament interessant. El canvi de mètode filosòfic dels anys 30 també va ser una conseqüència directa del fet que Wittgenstein radicalitzés la distinció establerta en el *Tractatus* entre el que es pot *dir* i allò que només pot ser *mostrat*. El filòsof no té res per dir, sinó alguna cosa per mostrar. Per tant, s'ha d'abstenir d'intentar dir res amb pseudoproposicions filosòfiques que només mostren els embolics causats per una violació de l'ús correcte del llenguatge. Només així contribueix perquè allò que és més alt, viscut en la radicalitat pràctica de l'ètica, l'estètica i la mística personals, continuï il·luminant la foscor cultural de la seva època.²⁷

Aquesta convicció constant en la vida i obra del vienès explica el seu rebuig, igualment mantingut al llarg de la seva producció, però ara radicalitzat en la segona època, de tota teoria ètica, estètica i religiosa. Calia suprimir tota explicació del valor ètic absolut, del valor estètic que ens permet de contemplar el món a la llum de l'eternitat, i del valor i veritat d'una religió, ja que aquestes tres esferes són en si independents de les paraules amb què els filòsofs en parlen. El centre de la filosofia wittgensteiniana posterior al *Tractatus*, l'ocupa, justament, el rebuig radicalitzat de la possibilitat de formular teories filosòfiques sobre els àmbits en què l'ésser humà es juga el sentit de la vida. I la tècnica filosòfica amb què Wittgenstein mateix liquidava ara tot intent d'una filosofia entesa com a teoria, substituïa el concepte de *sistema de proposicions* amb el concepte clau de *jocs de llenguatge*, que tenia l'avantatge de mostrar que el llenguatge no necessita una justificació teòrica, ja que qui l'utilitza correctament, o sigui, seguint les regles de la seva gramàtica, no cau en les confusions conceptuals de la vella metafísica. L'única cosa que cal per a sortir de les confusions mentals amb què ens embrolla el mal ús del llenguatge són jocs, jugadors, regles i aplicacions, o sigui, una sintaxi. És la praxi o ús de les paraules i expressions, en el context d'un sistema travat d'usos i accions humanes, i no pas la lògica subjacent al llenguatge, allò que ens preserva del llenguatge sense-sentit i de la xerrameca fàcil sobre el valor absolut i el transcendent. Guarir el llenguatge de les seves malalties podia contribuir a guarir tota una civilització de la seva manca de veritable cultura a causa de la inflació d'un llenguatge tecnocientífic que revelava, en el fons, la seva incapacitat per a elevar-

²⁶ Accessibles a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Observaciones filosóficas* (traducció d'Alejandro Tomasini Bassols), México: UNAM 1997.

²⁷ Una exposició clarivident de la unitat de fons de tota la producció filosòfica del vienès, malgrat el canvi de mètode en l'anàlisi del llenguatge, és la següent: K. T. FANN, *El concepto de filosofía en Wittgenstein* (traducció de Miguel Ángel Bertrán), Madrid: Tecnos 1975.

se cap a allò que resulta ser decisiu per a l'ésser humà a través d'una forma de vida ètica, estètica i mística.²⁸

Wittgenstein rebutjava el discurs metafísic, car pretén dir el que només pot ser mostrat, però estava completament d'acord amb una interpretació metafísica de la vida, que és el que els neopositivistes no valoraven de les seves idees. En aquesta segona època, tanmateix, va radicalitzar fins a tal punt aquella distinció bàsica del *Tractatus* entre el que es pot dir i el que només es pot mostrar que ja no va intentar d'expressar en paraules res de més alt que el que els jocs de llenguatge permeten de dir significativament. Només en el jocs lingüístics del testimoni en primera persona, de la manifestació d'un sentiment místic genuí, dels contes que, com els de Tolstoj, evoquen un sentit profund per a la vida i de la poesia – i de la literatura en general – que suggereix i evoca l'esfera del valor absolut ètic i estètic, podia trobar expressió l'esfera indicible del transcendent, que Wittgenstein sempre va cercar de preservar. La civilització que ja no era capaç d'utilitzar aquest camí indirecte, l'únic cridat a substituir el discurs explícit de la metafísica, no podia rebre el nom de *cultura*, ja que estava privada de profunditat. Amb el mètode filosòfic de la segona època, el nostre autor també va cercar d'aïllar en la seva puresa i significació humana, ara de forma encara més radical, el que calia respectar de la vella metafísica d'Occident. La concepció transcendent de la vida ha de restar inaccessible al llenguatge filosòfic: no pot ser ni aclarida, ni justificada, ni defensada, sinó només viscuda en una forma pràctica de vida que descansi en un fonament indicible i que ens impedeixi de caure en l'esclavitud del mite del progrés.²⁹

L'estiu de 1931, i a la residència familiar de Hochreith, Wittgenstein va començar a escriure un llibre amb el títol de *Gramàtica filosòfica*.³⁰ Llavors ja estava convençut que Waismann, amb qui volia publicar conjuntament un llibre sobre el seu mètode, no aconseguiria expressar correctament els seus nous pensaments. La seva intenció era la de substituir el mètode d'anàlisi de les proposicions del *Tractatus* amb una exposició clara de la gramàtica dels usos reals del llenguatge, de manera que restés superat el dogmatisme d'aquella primera obra, en la qual la lògica havia esdevingut la condició de possibilitat i alhora jutge

²⁸ Vegi's una selecció accessible de textos del vienès de totes les èpoques en l'obra ja citada: Ludwig Wittgenstein, *Ocasiones filosóficas 1912-1951* (edició de James C. Klagge i Alfred Nordmann, i traducció d'Ángel García Rodríguez), Madrid: Cátedra 1997.

²⁹ Vegi's una presentació de l'evolució, en la continuïtat, de les idees de l'autor que té, però, el defecte de no subratllar prou la importància de l'esfera del transcendent: Anthony KENNY, *Wittgenstein* (traducció d'Alfredo Deaño), Madrid: Alianza 1995, 3a reimpressió.

³⁰ Accessible a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Gramática filosófica* (text establert per Rush Rhees i traducció de Luis Felipe Segura), México: UNAM 1992.

universal del llenguatge significatiu. L'any 1932, aquella primera teoria logicofigural del llenguatge, que tan famós l'havia fet, ja cedia el pas a la *gramàtica*. Els errors tradicionals de la filosofia, dels quals calia alliberar-se amb un mètode filosòfic nou, tenien per base, ja no la manca de visió clara de la lògica subjacent al llenguatge, sinó la violació de les regles d'ús de les paraules i expressions en contextos d'interacció i accions humanes determinats. Per això Wittgenstein també va rebutjar els intents de Carnap, expressats en l'article *El llenguatge fisicalista com a llenguatge universal de la ciència*,³¹ ja que la significativitat del llenguatge no depèn de la seva reducció a la terminologia de la física. No és el llenguatge ordinari, amb els seus jocs ordenats per regles, el que origina els problemes filosòfics, sinó que aquests brollen quan ens deixem enganyar per determinades analogies, apliquem regles d'un joc de llenguatge a un altre i comencem a fer preguntes que no tenen solució, com ara «què és el temps?» Llavors cometem un abús de llenguatge. I d'aquests abusos, n'està plena la història de les obres de filosofia.

Durant el curs acadèmic 1932-1933, Wittgenstein va impartir dues sèries de classes sobre filosofia i filosofia de la matemàtica.³² El seu distanciament respecte del programa de Cantor, Frege i Russell de fonamentar la matemàtica en la lògica ja era total. Però, per a ell, la matemàtica tampoc no era una ciència exacta, com pretenia Kant, ni producte d'una intuïció intel·lectual especial, com volien Brouwer i Weyl, sinó que, simplement, no necessitava cap fonamentació. La lògica no era el fonament de la matemàtica, sinó una part d'aquesta, un simple càlcul, una col·lecció de tècniques sobre la qual no té sentit fer-se preguntes relatives a la veritat, sinó a l'ús. De la mateixa manera, tampoc la filosofia no era res més que un conjunt de tècniques i, en el cas propi del nostre autor, també la tècnica d'inventar-se jocs de llenguatge per tal que aquestes situacions imaginàries fessin veure clarament com el llenguatge s'utilitza per a una finalitat ben determinada. L'error comès en el *Tractatus*, en canvi, havia consistit a imposar una única forma de llenguatge, l'enunciat assertiu, com a clau d'anàlisi de la totalitat del llenguatge, cosa que els va portar, a ell i a Russell, a caure en l'atzucac de les proposicions atòmiques, respecte de les quals totes les altres n'eren una derivació. La posició del *segon Wittgenstein* volia ser exactament la contrària: els jocs de llenguatge són la clau per a comprendre la lògica, que és un joc més entre d'altres, però no pas l'únic.

³¹ L'original és alemany, però la concepció logicofisicalista de la ciència de Carnap es pot consultar a: RUDOLF CARNAP, *Fundamentación lógica de la física* (traducció de Néstor Míguez), Esplugues de Llobregat: Orbis 1986.

³² Sobre les classes de Wittgenstein dels primers anys 30, hi ha accessibles, en castellà, els apunts de Moore a: Edward MOORE, «Conferencias de Wittgenstein de 1930-33», a: *La defensa del sentido común y otros ensayos* (traducció de Carlos Solís), Madrid: Taurus 1972, pp. 293-371.

Durant el curs acadèmic següent (1933-1934), Wittgenstein va continuar amb classes sobre els mateixos temes. Però va decidir dictar-les en petits grups d'estudiants, en els quals li era més fàcil d'exposar les noves idees sense tenir la sensació de parlar a un públic o bé simplement curios, o bé realment no interessat a fer un camí intel·lectual pel propi compte. La fascinació que Wittgenstein exercia en aquests petits grups de privilegiats triats pel mestre era increïble. Entre els escollits d'aquell curs s'hi trobaven Francis Skinner, ment privilegiada per a la matemàtica i amic sentimental del vienès, Louis Goodstein, H. M. S. Coxeter, Margaret Mastermann i Alice Ambrose.³³ Atès que els apunts presos pels alumnes i després mimeografiats estaven lligats amb tapes de cartó blau, de seguida van ser coneguts com *El Llibre Blau*. Aquesta «obra» no directament escrita per Wittgenstein va fer que el concepte de joc de llenguatge i la nova tècnica d'anàlisi del llenguatge per a dissoldre les confusions conceptuals passessin ràpidament a capitalitzar les discussions sobre la nova filosofia de Wittgenstein. El mètode pretenia ser, segons l'autor, exactament la contrapartida als diàlegs socràtics: en comptes de cercar l'essència universal i atemporal dels conceptes, es tractava de mostrar, a partir de l'anàlisi de llurs usos reals, una xarxa de semblances de família, sense que fos possible, però, descobrir-hi una essència comuna a tots ells. Sobretot, calia evitar les conclusions generalitzades que no observen les diferències que es mostren en la imbricació de les paraules amb determinades accions de la vida.

L'any 1934, Wittgenstein va planejar traslladar-se a Rússia amb Skinner per dedicar-s'hi a un treball físic. Fania Pascal, professora comunista establerta a Cambridge, els va donar classes de rus a tots dos. Possiblement, el que cercava Wittgenstein amb aquesta idea era seguir un altre cop, com havia intentat fer en l'etapa de mestre rural d'escoles primàries, l'ideal moral de Tolstoj i les conviccions espirituals de Dostojevskij, ara en un medi social de treball que als seus ulls revelava, per sota de la ideologia política comunista que no compartia, una cultura de l'esforç col·lectiu i de la seriositat de la vida que no trobava en la civilització occidental. Al llarg del curs acadèmic 1934-1935 va dictar a Skinner i a Alice Ambrose el que avui es coneix com a *Llibre Marró*, que no conté apunts de classe, sinó que constitueix un inventari de les noves idees. La primera part exposa, en línies molt generals, el nou mètode d'anàlisi del llenguatge, mentre que la segona l'aplica a 72 casos concrets. L'objectiu constant, però, no rau a formular una teoria, sinó a desempallegar-se dels pensaments que habitualment porten a confusions

³³ Es poden consultar els continguts d'aquestes classes a: Alice AMBROSE (editora), *Wittgenstein's Lectures. Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald*, Chicago: The University of Chicago Press 1979. No hi ha traducció al català o castellà.

filosòfiques: els jocs de llenguatge mostren que és errònia la idea d'atribuir imatges mentals a les paraules per a explicar-ne el significat. El llenguatge amb sentit el té en els seus usos correctes i gràcies a ells. Tanmateix, tampoc aquest «llibre» havia d'acabar publicat. Wittgenstein temia la comunicació editada de les seves idees com temia el que sovint li succeïa: que gairebé ningú no l'interpretava adequadament. I la causa d'aquest fet es trobava tant en la novetat dels seus plantejaments com en la manca de sensibilitat cultural per a comprendre una filosofia que, sense dir res del transcendent, hi apuntava constantment.

L'estiu de 1935 va preparar el seu viatge a la Unió Soviètica. Els dubtes sobre el valor del seu treball filosòfic li feien acaronar la idea de posar-hi fi i eliminar també els seus quaderns de notes. El seu rebuig de l'entusiasme de molts intel·lectuals per la nova vida política i social a Rússia l'acostava més a la idea que el famós economista Keynes s'havia fet del marxisme a *Short View of Russia*: com a teoria econòmica, no tenia cap valor, però com a esperit i praxi de país, era una mena de nova religió, de profundes conviccions gairebé religioses sense el sobrenatural. El 7 de setembre es va produir el viatge a Leningrad, i després a Moscou. Però tot va acabar en un fracàs, perquè no se li va permetre de residir-hi com a treballador en una granja col·lectiva i, en canvi, conegut com ja era fins i tot a Rússia, se li va oferir una càtedra de filosofia a la Universitat de Kazan i una plaça de professor a la Universitat de Moscou, cosa que el va decebre. Quan dos anys després estava disposat a acceptar la plaça de Moscou, les autoritats russes s'hi van girar en contra per desconfiança envers els alemanys i els austríacs. Ara ja no podia fugir de la decadent cultura de l'Europa occidental. Però la tardor de 1935 se li va fer més evident encara que no podia suportar la falsa vida acadèmica que sempre havia menyspreat i que l'obligava a ensenyar filosofia com qui ensenya receptes als altres que ni tan sols entenen. Trobava més nodriment per a les seves reflexions filosòfiques en una història de detectius aparentment intranscendent o en un western americà que en el parloteig vacu dels especialistes en filosofia. Aquests s'embrollen en falsos problemes conceptuals que la nostra percepció comuna del món revela com a sense-sentits. Paral·lelament, s'intensificaven les seves ganes d'estudiar medicina o de treballar manualment. El que va fer, però, va ser retirar-se, un altre cop, a la seva cabana de Noruega per a continuar treballant, sense distraccions ni convencions socials, en el seu *Llibre Marró*. Mentrestant, la influència sobre Skinner va acabar amb la carrera intel·lectual d'aquest, qui l'estiu de 1936, tot seguint cegament els consells del mestre i company sentimental, va començar el seu aprenentatge de mecànic de màquines a la Cambridge Instrument Company. Wittgenstein compartia la idea de Weininger segons la qual l'amor es prova en la distància. Ni Marguerite Respinger ni Francis Skinner ho veien, però, així.

En aquest aïllament noruec, Wittgenstein també va dur a terme una reflexió ètica sobre la pròpia vida, recollida en bona part en els Diaris dels anys 30 *Moviments del pensar*. Per a ell, la qualitat del seu treball filosòfic estava sempre amenaçada per la defallença ètica de la seva persona. L'orgull i la vanitat, contra les quals un Wittgenstein molt conscient de la seva intel·ligència va haver de lluitar tota la vida, podien fer que el seu treball restés en la superfície de les coses i esdevingués un simple engany per al lector. Necessitava, doncs, posar en ordre el seu món interior si volia reelaborar en profunditat el *Llibre Marró*. L'instrument que havia de fer llum sobre la qualitat moral de la seva persona era el mateix de Sant Agustí: una confessió, entesa com un acte ètic de màxima honestedat envers un mateix, de manera que així resultés transparent com un vidre allò que la fama, les classes i la pròpia vanitat i sensualitat tendien a justificar i emascarar.³⁴ Wittgenstein va passar el Nadal de 1936 amb la seva família a Viena, però la veritable finalitat d'aquesta visita i la del mes de gener de 1937 a Cambridge va ser la de lliurar a familiars i amics una carta que contenia la confessió meditada en la soledat purificadora del fiord Sogne de Skjölden. Tot i que no conservem l'escrit, és clar que els altres havien de poder contemplar el geni a la veritable llum de les seves misèries morals. El gran Wittgenstein havia de confessar la seva petitesa, per trobar així el coratge ètic adequat i poder acomplir la missió de fer un bon treball en filosofia. Segons informen Fania Pascal³⁵ i Rowland Hutt, Wittgenstein va confessar moltes coses que l'intranquil·litzaven de la seva vida anterior, per exemple haver sentit por a la Primera Guerra Mundial, haver ocultat l'ascendència jueva de la família, haver pegat fortament una nena a l'època de mestre rural i haver-ho negat, etc. La confessió de totes les seves fallades morals volia bandejar el seu orgull, que li impedia d'assolir una manera de fer filosofia que fos honesta i decent. O l'arrel del pensament era ètica, o bé no hi havia pensament digne d'aquest nom. I la covardia era l'enemic principal de la seva concepció de l'ètica

³⁴ Wittgenstein va practicar la confessió de les pròpies misèries als seus amics i familiars en un sentit molt semblant al de Tostoj. Un comentarista de la biografia d'aquest famós escriptor rus escriu: «Pero la tentación continuaba tormentándole. Intentó rezar, pero la oración no conseguía liberar su espíritu. Como último recurso, decidió hacer a alguien una confesión completa, con todos sus particulares y magnitud de la tentación, la cual evidenciaba su propia flaqueza. Quería avergonzarse de sí mismo en lo posible (...). Pasado el peligro, Tolstoy mencionó rara vez este incidente; pero no lo pasaba por alto a los que le hablaban de sus propias dificultades sexuales, y en una ocasión escribió a un amigo una relación completa del asunto.» Vegi's: «Prólogo», a: León TOLSTOY, *El diablo* (no consta el traductor ni el nom del comentarista, que per l'estudi crític precedent podria ser Mariano Orta), Barcelona: Editorial Juventud²1984, p. 21.

³⁵ Testimoni accessible a: Rush RHEES (compilador), *Recuerdos de Wittgenstein* (traducció de Rafael Vargas), México: Fondo de Cultura Económica 1989.

com un deure incondicional envers un mateix.³⁶ Després va continuar reclòs a la seva cabana. L'estiu de 1937, el va passar amb la seva família a Viena i amb Skinner a Cambridge, a qui va dictar els primers 188 paràgrafs de l'obra que pòstumament es publicaria com a *Investigacions filosòfiques*.³⁷ I el 10 d'agost va tornar a Noruega, on va continuar buscant sobre ell mateix, tot cercant Déu, la solució del caràcter problemàtic de la vida. Skinner va visitar-lo en el mes de setembre, desitjant compartir amb ell una mica de sensualitat i intimitat.

Durant els mesos de novembre i desembre de 1937 va escriure la primera part de les *Observacions sobre els fonaments de la matemàtica*.³⁸ Aplicant el nou mètode filosòfic a les matemàtiques, va rebutjar el logicisme de Frege i Russell i el platonisme en què descansa: la comparança de les proposicions de la lògica amb constatacions, ja que el resultat d'una prova matemàtica mai no consisteix en una proposició veritablement empírica. El 10 de desembre va deixar la cabana de les seves confessions i treball intel·lectual, i va marxar cap a Àustria. Durant el viatge va escriure àmplies anotacions sobre la resurrecció del Crist i sobre la seva pròpia fe transcendent. Estava convençut que només l'amor pot creure en la resurrecció. Però aquest amor redemptor no és possible si Déu mateix no ens redimeix. L'única cosa que podem fer és confessar la defallença dels nostres pecats. El perdó, en canvi, forma part de la redempció de Déu. Per la seva banda, el pecat històric del nazisme amenaçava ara la mateixa existència d'Àustria. A Viena va arribar un Wittgenstein que a penes havia suportat la soledat de Noruega, però que tampoc volia tornar a la universitat de Cambridge.

El 8 de febrer de 1938, Wittgenstein es va allotjar en una residència del seu amic Maurice O'Connor Drury. Es trobava en un estat psicològic depriment. No sabia què havia de fer amb la seva vida i atribuïa aquesta incertesa a la seva poca disponibilitat a admetre la veritat ètica sobre si mateix. Amb Drury va mantenir

³⁶ A l'edició electrònica del llegat literari del vienès: *Wittgenstein's Nachlass*, The Bergen Electronic Edition, Oxford: Oxford University Press 2000, trobem dues entrades, entre moltes d'altres, prou significatives sobre la relació entre vanitat i treball filosòfic: «És essencial allò a què es refereix la vanitat. Actua destructivament només quan es refereix a allò que és més alt.» (*Item 107 Band III Philosophische Betrachtungen*, p. 75, anotació de 1.9.1929); «Si no estàs disposat a sacrificar el teu treball per alguna cosa encara més alta, no hi haurà cap benedicció en ell. Car rep la seva altura perquè tu el col·loques en el lloc correcte en relació amb l'ideal. Per això, la vanitat destrueix el valor del treball.» (*Item 183 Tagebuch aus dem Koder Nachlass*, pp. 204-205, anotació de 24.2.1937) Traducció nostra.

³⁷ Hi ha versió catalana ben editada: Ludwig WITTGENSTEIN, *Investigacions filosòfiques* (traducció i edició a cura de Josep Maria Terricabras), Barcelona: Laia 1983; reedició: Edicions 62, col·lecció «Universitària», Barcelona, 1997.

³⁸ Accessibles a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Observacions sobre los fundamentos de la matemàtica* (edició de G. H. von Wright, R. Rhees i G. E. M. Anscombe; traducció d'Isidoro Reguera), Madrid: Alianza 1987.

profundes converses sobre religió i la carrera de psiquiatra que volia seguir el seu amic.³⁹ El 12 de març, Hitler va entrar militarment en la seva pàtria i es va annexionar Àustria com a part d'Alemanya. Les famílies de procedència jueva es van convertir de sobte en jueus alemanys. Wittgenstein es va debatre entre tornar a Viena per donar suport a la seva família o restar a Anglaterra al costat de Skinner. En quedar-se aquí de moment per la incertesa i probable poca eficàcia del viatge, se li va plantejar un altre dilema: esdevenir jueu alemany i perdre la nacionalitat austríaca o fer-se docent britànic i adquirir la nacionalitat d'aquest país. En optar per la segona possibilitat, amb la intenció també de poder ajudar millor la seva família i preparar bé el viatge a Viena, la universitat de Cambridge va reaccionar ràpidament a la seva petició i li va concedir una plaça de professor per al següent trimestre. Així va poder sol·licitar també el passaport britànic. A Àustria, alguns membres de la família Wittgenstein es van esforçar per aconseguir el reconeixement ari per part dels nazis. Paul va aconseguir fugir a Suïssa, però Helene, Hermine i Gretl varen ser detingudes i jutjades; les va alliberar l'orgull, expressat en el judici, de pertànyer a una de les més riques i més ben considerades entre les grans famílies de la burgesia vienesa. L'hivern de 1938-1939, els nazis van investigar el considerable patrimoni en divises de la família. Finalment, amb la transferència d'una bona part d'aquesta riquesa al Banc del Reich, Ludwig i Gretl van aconseguir que les autoritats de Berlín declarassin no aplicables als descendents de Hermann Christian Wittgenstein les lleis de Núremberg sobre «mestissos».

L'any 1939, Ludwig va reprendre les seves classes de filosofia com a professor de Cambridge. A casa de James Taylor impartia seminaris a una nova generació d'estudiants. Entre ells, Yorick Smythies l'adorava i va restar estretament unit al vienès fins al final de la seva vida. Wittgenstein aconseguia influir poderosament en estudiants que estiguessin disposats a pensar filosòficament sense dedicar-se professionalment a la filosofia. Els apunts de les classes sobre estètica i religió que els alumnes prenién contra la voluntat del mestre, mostren el punt central de la crítica de Wittgenstein a la cultura contemporània: la idolatrització de les ciències de la naturalesa i del mètode científic per part de tota una civilització li resultava incompatible amb les esferes superiors de vida i

³⁹ Les converses amb Drury són d'un valor que difícilment es pot exagerar, ja que amb ell Wittgenstein va mostrar una confiança inusual per a parlar de les seves profundes conviccions transcendents. Vegi-se'n dues memòries força detallades a l'obra: Rush RHEES (ed.), *Recollections of Wittgenstein*, Oxford: University Press 1984, pp. 76-171.

pensament que descobria en l'estètica i la religió.⁴⁰ Per «estètica» no entenia Wittgenstein l'homònima disciplina filosòfica, sinó el tractament de les qüestions relatives a l'apreciació de l'art, de manera que, en coherència amb el *Tractatus*, rebutjava que pogués haver-hi una cosa semblant a una estètica científica o teoria de l'estètica. Les diferents formes del judici estètic no tenen res en comú que pugui ser reduït a una essència capaç de respondre la pregunta «què és el gaudi estètic?», sinó que estan entrelaçades per usos concrets que mostren semblances de família. No hi ha cap explicació causal possible per a l'art. I per això no el pot entendre una civilització que creu erròniament que l'única explicació possible de les coses és la que es modela sobre l'exemple de les ciències causals. Cap analogia científica pot donar raó ni de l'art ni de la religió, sinó l'observació de les al·legories que s'hi usen per a desvetllar un sentit transcendent, religiós, estètic i ètic, de la vida, que el *Tractatus* ja havia establert taxativament que mai pot ser dit. La religió no serveix ni per a veure Déu, ni per a provar la seva existència, sinó per a superar-se un mateix, de manera que, després d'haver rebaixat el nostre orgull fins a la pols de la nostra misèria, Déu pugui acostar-se a nosaltres i redimir-nos. Els creients que cerquen provar l'existència de Déu idolatren, en el fons, l'estil de pensar típic de les ciències de la naturalesa. Per això la civilització europea i americana d'entreguerres era incapaç de suscitar un veritable sentiment religiós en les persones. L'11 de febrer de 1939, Wittgenstein va ser nomenat professor i el 2 de juny va obtenir el passaport britànic. En les seves classes sobre matemàtiques va continuar atacant la idolatrització de les ciències de la naturalesa. L'estudiant americà de Moore, Norman Malcolm, va entrar aviat en el cercle dels amics més personals del vienès. En esclatar la Segona Guerra Mundial, va haver de restar a Cambridge durant els dos primers anys del conflicte, tot i que volia prendre-hi part per ser útil en algun sentit. L'11 d'octubre de 1941 va morir Francis Skinner de poliomielitis i Wittgenstein es reprotxava a si mateix que li hagués restat infidel en els darrers dos anys de la seva vida, ja que havia covat sentiments semblants envers Keith Kirk, un jove company de feina de Skinner que rebia classes particulars del vienès sense ni tan sols sospitar els sentiments del professor.

El setembre de 1941, per mediació de John Ryle, Wittgenstein va trobar la possibilitat de treballar en el Guy's Hospital de Londres com a tramita-encàrrecs de la farmàcia. Li resultava impossible fer de professor de filosofia mentre el món havia esclatat en guerra. Però també en aquest servei continuava enyorant l'escalfor humana d'un bon amic. La mort de Skinner li havia trencat el cor, com ja li havia passat amb la mort accidental de Pinsent. Amb els Ryle la relació va ser

⁴⁰ Vegi's: Ludwig WITTGENSTEIN, *Lecciones y conversacions sobre estètica, psicologia y creencia religiosa* (traducció d'Isidoro Reguera), Barcelona: Paidós 1992.

fàcil, i amb Naomi Wilkinson, assistenta de raigs X a l'hospital i neboda de John, va arribar a ser de clara amistat, ja que també a ella li agradava la música. L'estiu de l'any 1942, Wittgenstein va poder mantenir discussions amb Rush Rhees, qui esdevindria un dels tres marmessors del seu llegat literari, sobre la psicoanàlisi de Freud. El vienès insistia que el tipus d'explicacions de l'inconscient que Freud oferia no havia de ser considerat científic, sinó més aviat mitològic, car aquí no són d'aplicació suposades lleis causals com les de la natura. Creia, a més a més, que entre el seu mètode de descripció dels jocs de llenguatge i el de Freud hi havia una certa proximitat, ja que cap d'ells oferien una teoria mecànica explicativa, sinó una interpretació del significat. Ara bé, Freud i els seus seguidors corrien el risc de deixar-se enlluernar pel mètode científic i per la inherent tendència a les fàcils generalitzacions. Intel·lectualment, però, durant la Segona Guerra Mundial Wittgenstein es va ocupar sobretot de filosofia de la matemàtica. D'aquest període procedeixen parts importants de les *Observacions sobre els fonaments de la matemàtica*. Ara, l'atac contra la lògica matemàtica va assolir tota la seva acrimònia: la lògica matemàtica ja no és de cap manera idèntica amb la matemàtica, ni pot mostrar en què consisteix aquesta, a part del fet que ha deformat totalment els pensaments dels matemàtics i dels filòsofs. Lògica i matemàtica apliquen tècniques diferents i Cantor, Weierstrass i Dedekind no havien aclarit, sinó desfigurat, els conceptes d'infinít, continuïtat i infinitesimal. Les proves en matemàtiques no són res més que exposicions òbvies que produeixen aquella comprensió en la qual hom és capaç de veure contextos, connexions de conjunt.

Durant el servei voluntari a l'hospital, Wittgenstein també preparava les seves classes a Cambridge, que impartia cada dos caps de setmana. L'amistat que anhelava li va arribar de Roy Fouracre, un jove company de la farmàcia de l'hospital. En ell, igual que en Skinner, va trobar un caliu humà que el tranquil·litzava amb la seva sola presència. També el metge Basil Reeve es va guanyar la confiança i la simpatia del vienès. La participació d'aquest especialista en un projecte d'investigació sobre el xoc produït per ferides traumàtiques agudes va posar Wittgenstein en contacte amb el Dr. Grant, que n'era el director. El novembre de 1942, Wittgenstein ja formava part, en qualitat d'assistent de laboratori, de l'equip, que s'havia traslladat a Newcastle. En aquest període, les seves idees sobre la sexualitat, pel que ens assegura Ray Monk, van experimentar un gir: cap a 1943 va abandonar la concepció de Weininger segons la qual sexe i fe eren inconciliables i veia en la unió corporal una mena de lliurament religiós. Aviat va deixar d'omplir-lo el projecte de Grant i Reeve, i va començar a enyorar els amics de Cambridge i el seu treball filosòfic. L'amistat amb Reeve fins i tot es va arribar a trencar per les exigències d'atenció desmesurades, cosa habitual, de

Wittgenstein. El 16 de febrer de 1944 va abandonar la col·laboració en el laboratori per adreçar-se un altre cop a Cambridge i reprendre la investigació filosòfica dels seus quaderns de notes. El setembre de 1943 ja havia proposat a la Cambridge University Press la publicació conjunta del seu nou manuscrit, que esdevindrà la base de les *Investigacions filosòfiques*, i del *Tractatus logico-philosophicus*. Volia que el *Tractatus* i la seva refutació formessin, per dir-ho així, una única peça compacta amb dues cares diferents. L'editorial universitària s'hi va mostrar d'acord, però Wittgenstein no va enllestir mai a completa satisfacció seva el primer de tots dos textos.

Abans de reincorporar-se a la seva càtedra, va voler passar uns mesos a Swansea, ciutat del País de Gal·les, on podria discutir de filosofia amb Rush Rhees i continuar elaborant el seu llibre en una altra forma d'aïllament. La soledat, però, del cottage llogat on vivia en la línia de la costa no va fer que millorés el seu estat depressiu. Per això es va traslladar a viure a casa del predicador metodista el reverend Wynford Morgan, a qui li va expressar un dia que, tot i creure en Déu, entre la fe de tots dos podria haver-hi una diferència infinita. Decisiu per a ell era que la fe religiosa no consistís en l'adhesió a una doctrina, sinó en una actitud vital religiosa. El seu treball filosòfic consistia a revisar el mecanoscrit de les *Investigacions filosòfiques* de 1938, els quaderns de notes i el gran manuscrit de l'època del Guy's hospital. Per a la tardor volia deixar enllestit el llibre promès a l'editorial universitària de Cambridge. Però durant l'estiu de 1944, a Swansea, els interessos de Wittgenstein es van desplaçar ràpidament i profunda, de manera que va deixar caure el projecte de publicar les seves observacions sobre la matemàtica i es va concentrar preferentment en la filosofia de la psicologia. La concepció que tenia del seu llibre va canviar radicalment. Ara veia clar que les seves reflexions sobre seguir regles en jocs de llenguatge havien de ser la introducció prèvia i necessària a la seva filosofia de la matemàtica. Hi havia una analogia entre la investigació de la matemàtica i la investigació dels conceptes psicològics: en tots dos casos es tractava de seguir regles. La idea fonamental era que la formació de conceptes ja no obeïa a les lleis immutables de la forma lògica, com havia defensat en el *Tractatus*, sinó que estava vinculada a les necessitats reals de la praxi de la vida. Per això es va concentrar en la primera part de les *Investigacions filosòfiques* de 1938, la va engrandir el doble i hi va afegir l'apartat sobre seguir regles, que actualment abasta els paràgrafs 189-242, així com l'apartat del llenguatge privat dels actuals paràgrafs 243-421. El llibre promès, però, tampoc no va quedar enllestit ara en una forma que el satisfés plenament, car no considerava madura la part dedicada a la filosofia de la matemàtica.

L'octubre de 1944, Wittgenstein va tornar a Cambridge per complir amb l'obligació de continuar les classes de la seva càtedra. Se sentia decebut per no haver enllestit el llibre. Russell també hi havia retornat després d'haver passat sis anys als Estats Units, però del nou mètode filosòfic del deixeble admirat a l'època del *Tractatus* no entenia res, fins i tot el menyspreava. La trobada entre tots dos durant la tardor va estar marcada, doncs, per la fredor. Moore, d'altra banda, ja no se sentia amb forces per a discutir filosòficament amb el geni. El rigorisme del vienès tampoc era capaç d'entendre que la salut de Moore era delicada: segons ell, un filòsof havia de continuar pensant encara que això li costés la vida. El professor americà Norman Malcolm va cultivar amb ell per carta l'amistat iniciada a Cambridge. Durant el darrer any de guerra, Wittgenstein lluitava contra l'estupidesa i la superficialitat ambiental i intel·lectual, i considerava Rhees com un dels seus pocs aliats en aquesta campanya. Els seus estudiants, en canvi, li provocaven una profunda insatisfacció. A les classes va continuar repensant els problemes filosòfics dels conceptes psicològics sobre els quals s'havia ocupat durant l'estiu a Swansea. El centre del seu interès era el de "mostrar a la mosca com sortir de l'ampolla", o sigui, desfer les confusions provocades per la idea que aquells conceptes s'expliquen en virtut de processos mentals, en comptes d'observar com s'usen de fet significativament. Calia combatre la confusió originada en un mal ús del llenguatge. Les vacances de Nadal, les va passar a Swansea, on va poder avançar tant en el seu treball que, en retornar a Cambridge, creia poder publicar finalment el llibre. De fet, la versió final del pròleg està datada a "Cambridge, gener de 1945". Contemplava aquest escrit com el producte final de 16 anys de treball, o sigui, des que havia tornat a Cambridge el 1929. El cas, però, és que no va lliurar el text a l'editorial, sinó que va continuar treballant-hi per investigar encara més els conceptes psicològics sobre la base dels manuscrits que havia escrit des de 1931. Aquesta feina de reelaboració el va ocupar fins a la Pasqua de 1945, però no va ser fins a l'estiu que es va sentir disposat a dictar els seus resultats a Cambridge, durant el mes d'agost, perquè fossin mecanografiats. El mecanoscrit, tanmateix, tampoc no el va satisfer com a redacció final i, a més, volia incorporar-hi, revisat, el mecanoscrit de l'època de Swansea. Tot plegat revela la constant insatisfacció, portada gairebé a l'obsessió, que li produïen els seus propis escrits, mai suficientment bons per a una cultura que ja no sabia llegir entre línies.

De fet, durant aquest període de final de guerra el va afligir la foscor del moment històric. Les imatges dels horrors del conflicte colpiren l'opinió pública. La capitulació d'Alemanya el 7 de maig de 1945 no li va fer covar noves esperances sobre Europa; al contrari: va escriure a Malcolm que la pau aconseguida només era un armistici. La postguerra li semblava fosca i plena d'escombraries. L'optimisme de

la victòria i de la reconstrucció no li amagava pas que els discursos generals sobre el valor de la vida i la felicitat humana no eren res més que xerrameca acadèmica insulsa. Les seves expectatives sobre el futur d'Europa li feien témer que aviat es produiria un nou conflicte armat encara més terrible i culturalment gris. Una espècie de visió apocalíptica de la fi de la humanitat es barrejava, en el seu interior, amb una forta aversió contra el poder creixent de la ciència. Feia responsable aquest poder tant de la tendència dels filòsofs a cercar generalitzacions en totes les qüestions com de la fabricació de la bomba atòmica. La societat, tal com ell la veia, idolatrava cegament el progrés tècnic i científic, mentre que la seva pròpia obra filosòfica s'havia adreçat, des del començament dels anys 30, justament contra l'ídol de la ciència i la corresponent mentalitat general que tornava les persones incapaces de mirar més amunt. Ell personalment es va allunyar de Cambridge per refugiar-se un altre cop l'estiu en la soledat de Swansea. Llavors ja havia decidit posar fi a la seva carrera professoral i dimitir de la càtedra, car li repugnava el fals ambient intel·lectual de Cambridge. D'altra banda, ara trobava que el seu llibre no només no era tan bo com havia de ser-ho, sinó que fins i tot ja no podria millorar-lo mai. A més a més, creia que la gent de l'època, especialment els filòsofs acadèmics, l'interpretaria malament: el moment no estava madur per a les seves idees, sobretot les que no es deixen dir perquè apunten al valor absolut i a la contemplació del món a la llum de l'eternitat. Per això no el va publicar mai i van ser els marmessors del seu llegat literari els qui, l'any 1953, li van donar la forma que ara es coneix com a *Investigacions filosòfiques*, recollint textos des de 1931 fins a 1945. El maig de 1946, l'economista Piero Sraffa va decidir que li mancava energia i temps per continuar les discussions setmanals amb l'amic Wittgenstein. També aquest va ser un cop difícil de pair. Al cap i a la fi, Sraffa l'havia ajudat, igual que Ramsey, a reconèixer el dogmatisme del *Tractatus* i Wittgenstein havia valorat molt la seva crítica sense miraments.

Les entrades dels quaderns de notes de la postguerra abunden en el pessimisme cultural de Wittgenstein. Per a ell, són la ciència i la indústria les qui decideixen les guerres. I aquesta civilització que només confia en el mite del progrés científic portarà el final de la humanitat, justament per haver substituït l'esperit per la màquina i haver-se allunyat de Déu. Per això practicava l'anomenada *segona filosofia* exactament amb la mateixa intenció de la primera, la del *Tractatus*: combatre una forma de pensar que acabaria conduint la humanitat al desastre apocalíptic. Ara bé, aquesta filosofia no ofería, per pròpia convicció, l'alternativa d'una teoria millor, sinó que la solució dels problemes de la cultura contemporània calia cercar-la, igual que a l'època del *Tractatus*, en una forma existencial de vida, en una transformació espiritual de les persones. La fredor de la

teoria només pot ser superada amb la passió de la fe religiosa. Però també a ell, en tant que persona que s'autoimposava l'ideal de vida que havia de ser el remei de la cultura, li costava de pregar i tenir una fe coherent de la qual es seguissin conseqüències ètiques pràctiques, i mostrar un amor fidel, coratjós i capaç d'expressar afecte desinteressat als altres. El 1946 es va enamorar de Ben Richards, un estudiant de medicina a Cambridge. Però les seves anotacions permeten de suposar que aquesta vegada sí que va aprendre a reconèixer que l'amor autèntic implica posar-se en el lloc dels sentiments i del sofriment personal de l'altre.

El 30 de setembre va tornar de Swansea amb la ferma decisió de renunciar a la càtedra. El 26 d'octubre va protagonitzar una confrontació, que ha esdevingut famosa, amb Karl Popper durant una sessió del Moral Science Club. Popper hi va fer una exposició titulada *Hi ha problemes filosòfics?*, que pretenia impugnar la convicció del vienès en contra. Segons la llegenda, la provocació va encendre els ànims de Wittgenstein, qui, amb un atizador de la llar de foc a la mà, hauria comminat Popper a indicar-ne tan sols un, d'aquests problemes. Un creuament de paraules subjectives i pujades de to hauria acabat amb un cop de porta de Wittgenstein.⁴¹ Les posicions de Wittgenstein sovint eren radicals. Sobre l'estudi de la filosofia a Oxford, basat en el coneixement obligatori de les grans obres del passat, opinava àtípic que era un desert filosòfic i hi oposava la seva manera ahistòrica, terapèutica i existencial de pensar. Amb alguns amics propers, practicava aquest estil d'enfocar les qüestions filosòfiques de forma intensa i elitista. Elizabeth Anscombe, per exemple, va gaudir del privilegi de ser rebuda per Wittgenstein en privat, juntament amb W. A. Hijab, un cop a la setmana des d'Oxford, durant el curs 1946-1947, per afrontar junts problemes de filosofia de la religió. I amb Georg Kreisel, estudiant de matemàtiques del Trinity College, Wittgenstein es va sentir estimulat a oferir, durant el mateix curs, sessions regulars de filosofia de la matemàtica, a més dels seminaris setmanals sobre filosofia de la psicologia. En aquest darrer camp, la preocupació que el guiava fonamentalment era la de bandejar la concepció de la psicologia com a ciència dels fenòmens mentals. Trobava problemàtic el concepte de "fenomen mental": l'observació, per introspecció, dels suposats fenòmens mentals personals – els dels altres no ens són cognoscibles - els modifica i en crea de nous. La boira d'aquesta confusió, només la pot dissipar la investigació conceptual, o sigui, l'anàlisi de l'ús real de les paraules que els filòsofs utilitzen per a justificar suposats fenòmens mentals: "voluntat",

⁴¹ Vegi's un intent de reconstrucció crítica d'aquest episodi a: David J. EDMONDS – John A. EIDINOW, *El atizador de Wittgenstein. Una jugada incompleta* (traducció de María Rosa Ruíz-Falcó), Barcelona: Península 2001.

“intenció”, “esperança”, “temor”, etc.⁴² En el Moral Science Club, Wittgenstein mateix va parlar del seu propi mètode de fer filosofia: tot i començar amb un concepte considerat típic d'un fenomen mental, com ara pensar, passava tot seguit a comentar com emprém significativament les paraules que hi entren en joc, per exemple “pensar”. Però aquesta anàlisi no constituïa una finalitat en ella mateixa, sinó que apuntava a eliminar la mirada confusa que projectem sobre les nostres qüestions vitals i conceptuals.

L'estiu de 1947 va prendre la decisió definitiva de renunciar a la seva carrera de professor universitari. Va comunicar a Georg Henrik von Wright, un dels tres marmessors del seu llegat literari, que el veia amb bons ulls com a successor a la càtedra.⁴³ En acabar el darrer trimestre del curs, es va retirar un altre cop a Swansea, on Ben Richards va passar amb ell dues setmanes. Després se'n va anar a visitar Drury a Dublín, on aquest ja treballava com a psiquiatre. A finals d'agost va tornar a Cambridge, sense saber si s'aïllaria a Noruega o a Irlanda per poder acabar el seu llibre. Primer, però, va passar un mes a Viena, d'on va tornar completament horroritzat per la situació depriment de postguerra i d'ocupació dels russos que hi havia trobat. En tornar a Cambridge va presentar la dimissió i després va marxar a Irlanda, fugint de l'ambient de Cambridge, de les classes, dels anglesos i dels turments interiors de ser a prop de l'estimat. La soledat, però, en una casa de pagès de Red Cross, poble del comtat de Wicklow, va anar acompanyada d'un estat de nerviosisme, preocupació i depressió aguda que li impedia treballar en el seu llibre. Es va traslladar a Rosro, en la línia de mar del port de Killary, per viure en una cabana a Connemara. L'estiu de 1948, Ben Richard va passar amb ell unes setmanes. El seu estat psíquic va millorar i va poder tornar a treballar. Li interessava sobretot el tema de veure aspectes. Creia que l'ésser humà només pot ser receptiu als aspectes sota els quals veiem les coses, igual que a l'humor, la música, la poesia, la pintura..., si la cultura ambiental el prepara, tot educant-lo per a reaccionar d'una determinada manera. La cultura és una forma de vida en el si de la qual poden sobreviure les dimensions veritablement més

⁴² Apunts de les classes de Wittgenstein sobre filosofia de la psicologia resulten accessibles a: Ludwig Wittgenstein, *Lecciones sobre filosofía moderna de la psicología* (segons apunts de P. T. Geach, K. J. Schah i A. C. Jackson; edició de P. T. Geach; traducció d'Isidoro Reguera i Antoni Alonso), Madrid: Alianza 2004. Vegi's també: *Observaciones sobre la filosofía de la psicología* (edició de G. E. M. Anscombe i G. H. von Wright; traducció de Luis Felipe Segura), México: UNAM 1997; *Últimos escritos sobre filosofía de la psicología* (edició de G. H. von Wright i Heikky Nyman; traducció de Luis Manuel Valdés Villanueva), Madrid: Tecnos 1996.

⁴³ Von Wright ens ha deixat una semblança interessant de Wittgenstein, car sap expressar aspectes importants tan de la seva biografia com de la seva forma de fer filosofia: Georg Henrik von WRIGHT, «Esbozo biográfico», a: Norman MALCOLM, *Ludwig Wittgenstein* traducció de Mario García Aldonate), Madrid: Mondadori 1990, pp. 11-31.

importants per a la humanitat. Un objecte pot ser vist a la llum de dos aspectes diferents restant el mateix objecte. De la mateixa manera, un canvi de cultura fa que les coses del món siguin vistes de maneres completament diferents. Tampoc la filosofia, tal com Wittgenstein l'entenia, no canviava les coses en si, sinó la nostra manera de mirar-les, l'aspecte que guia la nostra atenció i acció amb elles. Eliminant les confusions filosòfiques i la banalitat de la cultura del progrés científic, la filosofia ens ensenya a canviar completament l'aspecte del món, ja que la forma de mirar està determinada per una cultura, per tota una educació. El mateix Wittgenstein havia estat educat en la tradició cultural de la literatura, l'art i la música austriacoalemanya del segle XIX, que li havien permès de mirar el món a la llum d'«allò que és més alt», com expressa en el *Tractatus*. Aquest món, però, ja havia mort definitivament durant la seva joventut, i per això tota la seva biografia i obra traspuen la sensació d'una profunda soledat cultural. No resulta, doncs, agosarat afirmar que l'aïllament i el silenci que mantes vegades va cercar a la cabana de Noruega i en altres indrets fossin també una forma de mantenir viva i efectiva en el seu interior la cultura en què estaven clavades les seves pròpies arrels.

Quarta època (1948-1951): preparant les *Investigacions Filosòfiques*

Tanmateix, l'agost de 1948 va abandonar, per insuportable, l'aïllament de Connemara. Tot seguit va visitar Drury a Dublín, Richard a Uxbridge i la seva germana Hermine, greument malalta de càncer, a Viena, i després va passar unes setmanes a Cambridge dictant la II part de les *Observacions sobre filosofia de la psicologia*. L'hivern el va passar a l'hotel Ross de Dublín on es trobava gairebé diàriament amb Drury per mantenir converses, predominantment sobre religió, i treballar intensament. D'aquesta època procedeix l'obra editada amb el títol de *Darrers escrits sobre filosofia de la psicologia*, en la qual lluita per combatre les confusions infructuoses que s'originen quan, en relació amb conceptes psicològics com ara "por", "esperança", "fe", "pensar", "veure", etc., no se'n té en compte la pluralitat i complexitat d'usos i s'aspira precipitadament a generalitzacions filosòfiques. Wittgenstein volia subratllar la pluralitat irreductible de la vida i bandejar tota teoria que reduís els fets a un esquema unilateral. En el mes de desembre el va visitar Elizabeth Anscombe, i Rush Rhees va passar les vacances de Nadal amb ell. Llavors ja havia decidit que tots dos fossin els marmessors del seu

llegat literari.⁴⁴ Amb ells va comentar les anotacions dels darrers dos mesos i la intenció de reelaborar les *Investigacions filosòfiques* utilitzant aquest material i els altres mecanoscrits més antics.

A començament de 1949, Wittgenstein estava convençut que no viuria gaire temps. En el mes d'abril va visitar Hermine en el seu llit de mort. El 16 de maig va tornar a Dublín, on un professor de medicina del Trinity College li va diagnosticar anèmia. Norman Malcolm l'havia invitat insistentment a passar una temporada amb ell a Ithaca, Estats Units. El 21 de juliol s'hi va embarcar, deixant el projecte del seu llibre inacabat sobre la base de tres mecanoscrits diferents dictats per ell mateix. Però fins dos dies abans de la seva mort va continuar escrivint anotacions en quaderns que han estat publicats amb el títol de *Sobre la certesa*.⁴⁵ En companyia dels Malcolm, Wittgenstein va poder conèixer filòsofs de la universitat de Cornell i mantenir amb ells discussions sobre diferents temes: Max Black, Willis Doney, John Nelson i Oets Bouwsma.⁴⁶ En la ment de Wittgenstein, les converses personals amb Malcolm havien de tenir per objecte donar a conèixer a aquest filòsof les dues parts de les *Investigacions filosòfiques* que Wittgenstein s'havia emportat a Ithaca, però Malcolm es va estimar més discutir algun problema filosòfic.⁴⁷ Es van ocupar, doncs, dels articles de Moore *Prova d'un món exterior i Defensa del sentit comú*.⁴⁸ La crítica de Wittgenstein a Moore partia de la convicció que una expressió és correcta només si ens podem imaginar situacions en les quals es pugui aplicar significativament. Raonaments d'aquest tipus són els que, a més a més, anava escrivint en els manuscrits per a *Sobre la certesa*: hi ha determinats enunciats o judicis que pertanyen al nostre sistema de referència social i cultural, i per això no poden ser objecte de dubtes raonables. Paral·lelament, la seva salut va

⁴⁴ Anscombe va escriure, el 1959, un dels comentaris al *Tractatus* que més polèmica ha suscitat; accessible a: G. E. M. ANSCOMBE, *Introducción al Tractatus de Wittgenstein* (traducció de Marcelo Pérez Rivas), Buenos Aires: El Ateneo 1977.

⁴⁵ Al nostre parer, aquesta obra resulta indispensable per a entendre les *Investigacions filosòfiques*, i de fet s'hauria de llegir abans d'aquestes; accessible a: Ludwig WITTGENSTEIN, *Sobre la certeza* (compilat per G. E. M. Anscombe i G. H. von Wright; traduït per Josep Lluís Prades i Vicent Raga), Barcelona: Gedisa 1997, 3a reimpressió, edició bilingüe alemany-castellà.

⁴⁶ La relació amb Bouwsma va ser de molta proximitat i empatia, ja que aquest filòsof es mostrava molt receptiu a la manera de fer filosofia del vienès i l'admirava personalment. Vegi-se'n el testimoni d'aquestes converses, molt ben editat i comentat, a: Ludwig WITTGENSTEIN – Oets Kolk BOUWSMA, *Últimas conversaciones* (traducció i edició castellana de Miguel Ángel Quintana Paz), Salamanca: Sígueme 1986.

⁴⁷ Vegi's el testimoni de Malcolm sobre Wittgenstein en l'obra ja citada: Norman MALCOLM, *Ludwig Wittgenstein*, (traducció de Mario García Aldonate), Madrid: Mondadori 1990, pp. 33-101. La correspondència de Wittgenstein a Malcolm (57 cartes) es troba com a part final (pp. 104-160).

⁴⁸ Accessibles a: George Edward MOORE, *Defensa del sentido común y otros ensayos* (traducció de Carlos Solís), Madrid: Taurus 1972.

empitjorar momentàniament i va ser examinat a l'hospital de Cornell. No se li va diagnosticar res de seriós i va poder retornar, recuperat, a Londres. Però el 9 de novembre va arribar a Cambridge sentint-se malament un altre cop. Aquí, el Dr. Bevan li va comunicar, el 25 de novembre, que patia un càncer de pròstata. El 24 de desembre es trobava amb la seva família a Viena, on va ser ben alimentat i cuidat. El mes de gener de 1950 es va ocupar de la teoria dels colors de Goethe i va escriure els pensaments coneguts avui com la II part de les *Observacions sobre els colors*.⁴⁹ L'11 de febrer va morir Hermine. Ludwig, en canvi, es trobava millor i va poder discutir dos o tres cops per setmana amb Elisabeth Anscombe, que era a Viena per a perfeccionar l'alemany i havia conegut el filòsof Paul Feyerabend, membre del Cercle de Kraft. Wittgenstein va prendre part en una sessió d'aquest grup i va continuar treballant en el manuscrit de *Sobre la certesa*, establint la idea que a la lògica pertany tot el que un joc de llenguatge descriu.

El 23 de març de 1950 va marxar cap a Londres, per passar-hi una setmana amb Rush Rhees. El 4 d'abril es trobava a la casa de von Wright a Cambridge, sentint-se un altre cop força feble i cansat. Va elaborar la III part de les *Observacions sobre els colors*. El 25 d'abril va marxar a casa d'Anscombe, a Oxford, on va romandre tot l'estiu. En aquesta casa es va relacionar amb Barry Pink, un estudiant de l'Escola Superior d'Arts, qui li va preguntar un dia si el seu treball i existència com a filòsof tenien res a veure amb la seva homosexualitat, com si haguessin estat un mitjà per ocultar-la. Wittgenstein li va respondre que certament no. En les seves anotacions valora com a dolents els símils de Shakespeare i mostra el seu rebuig de la cultura anglesa. Només el convenia Charles Dickens, pel seu bon gust per l'art universal, en el sentit tolstojà que l'art ha de servir per a la col·lectivitat i ha de defensar les virtuts cristianes. De fet, considerava l'obra de Tolstoj *Què és art?* com una de les grans obres que havien estat escrites per amor a Déu. Respectava molt que alguns dels seus millors alumnes s'haguessin convertit al catolicisme, com Anscombe i Smythies, però no se sentia capaç de creure tot el que ells creien. Li molestava especialment la convicció catòlica segons la qual la ment humana pot provar l'existència de Déu. Pensava, al contrari, que era tota una educació, en tant que configura la vida de les persones, la que fa que hom arribi a estar-ne persuadit. A més, opinava que és la vida mateixa, a través de la duresa de les experiències que fem amb ella, la que ens pot forçar el concepte de Déu. És la praxi humanament significativa, i no pas les paraules que la teologia intenta dir sense saber expressar-les, la que dóna sentit a aquestes.

⁴⁹ Vegi's: Ludwig WITTGENSTEIN, *Observaciones sobre los colores* (traducció d'Alejandro Tomasini Bassols), Barcelona-México: Paidós-UNAM 1994.

Wittgenstein volia reconciliar-se amb Déu en la fase final de la seva vida. En la tardor va preguntar a Anscombe si coneixia un sacerdot no filòsof, val a dir, algú que hagués experimentat personalment el sentit transcendent de la vida. Un dominicà, el pare Conrad, havia acompanyat Smythies en la seva conversió al catolicisme. Wittgenstein, però, el devia trobar massa fixat en determinats dogmes de l'Església catòlica en què ell no podia creure, donat que no hi veia la manera de treure'n implicacions ètiques per a la vida. En el mes de setembre encara va poder viatjar amb Ben Richard a la cabana de Noruega, a la vora del fiord Sogne. El fred i la bronquitis de l'amic, però, els van obligar a traslladar-se a la casa de pagès de la Sra. Anna Rebnis. Hi van discutir els *Fonaments de les matemàtiques* de Frege i, en tornar a Anglaterra, Wittgenstein planejava retirar-se definitivament en aquesta cabana a treballar filosòficament un altre cop. Però aviat va empitjorar el seu precari estat de salut i va haver de passar el Nadal a casa del Dr. Bevan. Al llarg del mes de gener de 1951, va necessitar atenció mèdica permanent amb tractament d'hormones i raigs X. No volia morir en un hospital anglès, per això el Dr. Bevan li va oferir la seva casa. A començament de febrer, va acceptar la proposta. Ara desitjava que aquesta fase final de la seva vida entre els fets del món fos el més curta possible. Ell i la Sra. Bevan es van fer amics. Part del dia, l'havia de passar al llit. A finals de febrer, els tractaments mèdics ja eren inútils. Durant els darrers dos mesos va escriure més de la meitat de les anotacions dels darrers apunts filosòfics de la seva vida, coneguts amb el títol de *Sobre la certesa*, els quals subratllen amb claredat que no té sentit dubtar de tot, car és en la praxi vital o corrent de la vida on es troba realment el context que marca de què es pot dubtar amb sentit. La possibilitat de posar fi al dubte escèptic, que era la intenció de Moore, no prové de cap teoria, sinó de la praxi del llenguatge amb sentit.

El 28 d'abril de 1951, la Sra. Bevan el va vetllar tota la nit. En comunicar-li que els seus amics més personals a Anglaterra arribarien l'endemà, Wittgenstein li va encarregar que els comunicés que havia tingut una vida meravellosa. El sentit d'aquesta expressió no resulta comprensible, si hom no té en compte l'orientació transcendent de la vida pràctica que ell va cercar sempre. Al dia següent, quan ja havia perdut la consciència, es trobaven al voltant del seu llit Richard, Anscombe, Smythies, Drury i el pare Conrad, que va pronunciar les darreres pregàries. El 30 d'abril, va ser enterrat, pel ritu catòlic romà, en el cementiri de St. Gile's Church de Cambridge. Aquesta intervenció de l'Església catòlica es va deure al fet que Drury va recordar que un dia Wittgenstein li havia expressat l'esperança que els seus amics catòlics pregarien per ell. La decisió coincidia, però, amb el profund sentit misticotranscendent que Wittgenstein havia volgut donar a la seva vida i per a

preservar el qual de la xerrameca insulsa d'una cultura decadent havia fet, justament, filosofia del llenguatge.

Conclusió

Si es vol, la vida de Wittgenstein és el testimoni d'un misticisme apofàtic, però tan suficientment explícit en diaris, cartes, relaciones personals i confessions que negar la seva existència i el paper de clau d'interpretació de la finalitat de la seva obra, suposaria faltar a l'evidència. «Allò que és més alt» que el *Tractatus* establia com una impossibilitat per al llenguatge: «Les proposicions no poden expressar res de més alt.» (6.42b), havia estat, en el fons, la possibilitat de dur una vida amb sentit en aquest món i el corrent subterrani que alimentava la seva crítica de la cultura decadent d'Europa i d'Amèrica. Si la cultura ha d'estar al servei de l'home, potser la millor crítica que se li pot fer és el desmentiment que només estem fets per a relacionar-nos amb les contingències atzaroses o legaliformes d'aquest món i la seva manipulació tecnocientífica.

Nombre de archivo: Wittbiografia
Directorio: C:\TREBALLS\B\Webbs\Alcoberro\V2\textos
Plantilla: C:\Documents and Settings\Administrador\Datos de programa\Microsoft\Plantillas\Normal.dot
Título: Wittbiografia
Asunto:
Autor: Ramon Alcoberro
Palabras clave:
Comentarios:
Fecha de creación: 26/10/2005 22:48
Cambio número: 2
Guardado el: 26/10/2005 22:48
Guardado por: Ramon Alcoberro
Tiempo de edición: 3 minutos
Impreso el: 04/11/2005 12:37
Última impresión completa
Número de páginas: 33
Número de palabras: 12.212 (aprox.)
Número de caracteres: 69.610 (aprox.)